

Grzegorz, Maksymilian

"Źródła drukowane do dziejów wsi w dawnej Polsce. Studium bibliograficzno-źródłoznawcze", Stanisław Płaza, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze" z. 66, 1974 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 527-529

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Piąza, *Źródła drukowane do dziejów wsi w dawnej Polsce. Studium bibliograficzno-źródłoznawcze*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, 374, Prace Prawnicze, z. 66, Warszawa—Kraków 1974, ss. 296.

Studium bibliograficzno-źródłoznawcze Stanisława Piązy dotyczące dziejów wsi polskiej od początku jej istnienia aż do schyłku XVIII wieku należy do wydawnictw, które z racji swego charakteru pojawiały się stosunkowo rzadko w historiografii tak polskiej, jak i europejskiej. Nie znaczy to bynajmniej, że nauki historyczne nie dysponują różnymi selektywnymi bibliografiami, ograniczonymi tematycznie czy też geograficznie, które oddawały i oddają poważne usługi badaczom specjalizującym się w działach nauk historycznych. Wydawnictwo Piązy jest mimo to jednak pewnym ewenementem, gdyż wprawdzie obejmuje ono prawie wszystkie elementy edycji bibliograficznej, ale stawia sobie cele znacznie bardziej ambitne, gdyż próbuje krytycznie przedstawić cały drukowany materiał źródłowy oraz prace źródłoznawcze, dotyczące dziejów wsi polskiej. Stąd też zgodnie z założeniami autora ma ono służyć współczesnym badaczom zajmującym się dziejami wsi, orientując ich w sądach wartościujących.

Praca jest podzielona na dwie zasadnicze części: edycje źródłowe i opracowania ogólne, dotyczące okresu kolonizacji wsi i gospodarki czynszowej (XII—XV w.) oraz okresu gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej (XVI w. — 1795 r.). Część pierwsza pracy składa się z siedmiu rozdziałów, w których kolejno omówiono prace ogólne poświęcone dyplomatyce, a wraz z nimi kodeksy dyplomatyczne, akta normatywne i pomniki prawne, akta administracyjne, księgi sądowe, źródła majątkowo-gospodarcze i skarbowe oraz źródła historiograficzne, jak również wszelkie zachowane materiały źródłowe, które nie mieszczą się w powyższych działach rzeczowych. Najogólniej rzecz biorąc, w pierwszej części swej pracy autor próbował ująć w jedną całość wszystkie akta działających kancelarii świeckich i kościelnych oraz spuściznę historiograficzną, uwzględniając również zachowany dorobek okresu przedkancelaryjnego wraz z opracowaniami dyplomatyczno-kancelaryjnymi.

Część druga pracy, złożona również z siedmiu rozdziałów, traktuje o aktach normatywnych XVI—XVIII wieku, kodyfikacji i działach prawniczych, aktach administracyjnych, księgach sądowych, materiałach skarbowo-gospodarczych, miernictwie, kartografii, katastrach, literaturze rolniczej i kalendarzach — stanowi wierne odzwierciedlenie szybko postępującego rozwoju całej administracji państwowej, rzecz jasna także i sądownictwa itp., przystosowujących się szybko do wymogów życia społeczno-gospodarczego i politycznego oraz kulturalnego w ciągu XVI—XVIII wieku.

Pracę kończy wykaz skrótów, indeks osób i nazw geograficznych oraz spis treści.

Autor pominał — nie zawsze zresztą konsekwentnie — ziemie objęte pierwszym i drugim rozbiorem Polski oraz Śląsk. Ograniczenia te zostały podyktowane względami wydawniczymi. Ponadto nie uwzględnił wszelkich publikacji mających znaczenie pomocy archiwalnej wyższego rzędu, jak studia archiwoznawcze, gdyż znajdują się one w osobnym wydawnictwie przygotowywanym do druku w ramach edycji Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych.

Mimo pozornie zwanego charakteru pracy Piązy jest właściwie zlepkiem skrótowych notatek omawiających w każdym wypadku poszczególne pozycje źródłowe oraz opracowania ogólne. Notatki te, którymi z powodzeniem można by manewrować do woli, są połączone tylko ramami chronologicznie ustawionych rozdziałów części pierwszej lub drugiej.

Praca Piązy nie jest zatem rodzajem rozumowanej bibliografii łączącej w całość rzeczową dorobek historiograficzny i źródłoznawczy dotyczący polskiej wsi. Gdyby pominać ramy nakreślonych części i rozdziałów, z pracy autora pozostałyby liczne, często aż nadbyt skróty i luźne notatki recenzyjne, niekiedy krytycznie oceniające przedstawione edycje źródłowe. Nie zawiera też ona żadnego podsumo-

wania typu ogólnego ani też nie stawia żadnych postulatów badawczych. Pod tym względem praca nie może zadowolić czytelnika.

Publikacja Plazy zawierająca ponad 2200 pozycji źródłowych, opracowań i recenzji ma swą niewątpliwą wartość polegającą właśnie na zebraniu wydawnictw źródłowych i prac źródłozawczych i może stanowić szczególnie dużą pomoc dla młodych badaczy dziejów wsi polskiej. Innym zaś pozwoli dokonać konfrontacji własnych kwereńdź źródłowych i bibliograficznych z propozycjami autora. Są to bowiem przynajmniej w pewnej mierze jedynie propozycje bibliograficzne, obejmujące niewątpliwie niemal wszystkie najważniejsze edycje źródłowe i opracowania ogólne: praca ma jednak znaczne luki, jeśli chodzi o dział źródeł drukowanych w monografiach regionalnych, których aneksy źródłowe zawierają przedruki często nie istniejących już przywilejów lokacyjnych wsi, fragmentarycznych spisów czynszowych oraz zestawień służb ryckich o bezcennej wartości badawczej. Dotyczy to przede wszystkim terytoriów wchodzących w skład Prus Królewskich, a więc między innymi Powiśla, Warmii, ziemi chełmińskiej i Pomorza Gdańskiego. Niżej podpisany nie czuje się kompetentny, aby ocenił prace Plazy w tych partiach, które dotyczą pozostałych regionów Polski. Dla przykładu można by tu wymienić monografie Xavera Froelicha dla Gruzji¹, Franza Schultza dla Chełmna², Gustawa Lieka dla Lubawy³, bądź też najważniejsze opracowania, a nawet wydawnictwa źródłowe odnoszące się do Elbląga oraz jego posiadłości miejskich⁴.

Z całą skrupulatnością uwzględniono jednak prace typu ogólniejszego, zarówno dla Warmii, jak i innych regionów, w tym opracowanie Marzeny Pollakówny (pozycja 344) omawiające osadnictwo na Warmii w okresie krzyżackim, a także warmiński kodeks dyplomatyczny C. P. Woelkego oraz najnowsze edycje źródłowe Mariana Biskupa i Romana Marchwińskiego (pozycja 648). Nie brak też krótkiej charakterystyki *Relacji biskupów warmińskich XVII w. do Rzymu o stanie diecezji* Alojzego Szorca (pozycja 586) i różnych statutów synodalnych (pozycja 207, 403), między innymi Franza Hiplera (pozycja 207), w której to pozycji znajduje się pełne ich wydanie z XIV—XVIII wieku. Mimo pominięcia powyższych monografii powiatowych, należy stwierdzić, że Warmia i jej osadnictwo wiejskie zostało poza tym stosunkowo szeroko uwzględnione w pracy Plazy.

Do złej niejako tradycji polskiej historiografii należy niewuwzględnianie opracowań ogólnych traktujących o dyplomacie krzyżackiej. Znacznym w związku z tym błędem było pominięcie na przykład formularza biskupstw pruskich opublikowanego przez Augusta Kolberga⁵, którego przydatność dla badań stosunków społecznych na wsiach w ówczesnym państwie krzyżackim nie ulega wątpliwości.

Inną kwestią budzącą znaczne wątpliwości jest też częściowo rzekomo krytyczna ocena całej spuścizny materiałowej obejmującej polską wieś. Nie jest chyba możliwe, by w sposób autentycznie krytyczny mógł ocenić tak olbrzymi dorobek zawarty w publikacjach źródłowych, jaki nagromadzili w ciągu wielu dziesiątków lat pracy polscy i zagraniczni historycy zajmujący się dziejami polskiej wsi. Stąd wiele uwag autora, który przecież nie mógł osobiście przebadać tak olbrzymiego materiału, stanowi jedynie powtórzenie sądów zawartych w opublikowanych recenzjach, albo też ma charakter jedynie pozornie krytyczny. By nie być gołosłownym można na przykład bez obawy popadnięcia w przesadę stwierdzić, że w tak znanym i uznanym wydawnictwie jak *Urkundenbuch des Bisthums Culm*⁶ nie

¹ X. Froelich, *Geschichte des Graudenzer Kreises*, Bd. 1.—2., Danzig 1884—5.

² F. Schultz, *Geschichte der Stadt und des Kreises Kulm bis zum Jahre 1479*. Danzig 1876.

³ G. Liek, *Die Stadt Löbau in Westpreussen*, Marienwerder 1892.

⁴ *Die Originalurkunden des Elbinger Stadtarchivs (1618—1768)*. In *Form von Regesten*. Herausg. vom E. Volckmann, Elbing 1881; M. Toeppen, *Beiträge zur Geschichte des Weichseldeltas. Abhandlungen zur Landeskunde der Provinz Westpreussen*, nr 8, *Urkunde*, Danzig 1894; *Quellenblätter aus dem Staatsarchiv Elbing*, Herausg. von H. Kownatzki, Elbing 1938.

⁵ A. Kolberg, *Ein preussisches Formelbuch des 15. J.*, *Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands*, Bd. 27—9, 1887—90, Braunsberg 1891.

⁶ *Urkundenbuch des Bisthums Culm*, Bd. 1, Herausg. von C. P. Woelky, Danzig 1887.

uwzględniono — tylko w pierwszej części, do 1466 roku — ponad 70 dokumentów i listów, które opuściły kancelarię biskupstwa chełmińskiego i zachowały się do dnia dzisiejszego czy to w archiwach polskich, czy też zagranicznych. W notatce zaś autora znajdującej się przy omawianej pozycji nie ma mimo to żadnej wzmianki na ten temat.

Uwagi krytyczne dotyczące książki Stanisława Płyzy można by mnożyć. Biorąc jednak pod uwagę jej zakres chronologiczny i terytorialny, należy ją przyjąć ze zrozumieniem, zwłaszcza że — jak się wydaje — odegra ona pewną rolę pomocniczą w przyszłych badaniach nad dziejami polskiej wsi.

Maksymilian Grzegorz

Studia Warmińskie, t. X, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1973, ss. 546.

Przedmiotem niniejszego omówienia będą artykuły dotyczące dziejów ziem Polski północno-wschodniej zamieszczone w jubileuszowym, dziesiątym tomie „Studiów Warmińskich”, warsztatowego czasopisma Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie. W nowym, obszernym tomie (51 arkuszy wydawniczych) zaledwie 23% objętości zajmują materiały historyczne¹.

Artykuł ks. Józefa Sianko SDB, jako rodzaj dokumentacji, omawia *Barokowe organy w Węgorzewie i Łabędniku* (ss. 39—57) — dzieło Joachima Thiela. Organy w kościele parafialnym Św. Piotra i Pawła w Węgorzewie zbudowano w latach 1647—1648, w kościele filialnym w Łabędniku około roku 1650. Artykuł przedstawia pierwotny stan woluminów dźwiękowych organów, co może posłużyć przy ewentualnej rekonstrukcji tych instrumentów, nielicznych na Warmii zabytków kultury muzycznej okresu baroku.

W roku 1970, na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie, Komórka Dokumentacji Zabytkowych Organów przy Pracowniach Konserwacji Zabytków w Toruniu podjęła się opracowania dokumentacji historyczno-konserwatorskiej późnobarokowych organów z kaplicy zamku w Lidzbarku Warmińskim. Dokumentacja oraz inwentaryzacja pomiarowa były podstawą prac rekonstrukcyjno-konserwatorskich mechanizmu i zespołu brzmienia, których podjął się organmistrz Józef Mollin z Odr koło Chojnic. 29 grudnia 1971 roku zrekonstruowane organy przekazano w opiekę użytkownikowi zamku lidzbarskiego — Muzeum Mazurskiemu w Olsztynie. Niejako dokumentacją prac remontowo-konserwatorskich organów lidzbarskich jest artykuł Mariana Dorawy *Późnobarokowe organy w kaplicy zamkowej w Lidzbarku Warmińskim* (ss. 59—74)².

W artykule *Biskup Ignacy Krasicki organizatorem poczty na Warmii*³ (ss. 75—86) bp Jan Obląk, korzystając przede wszystkim z zapisków kronikarza warmińskiego Jana Nepomucena Katenbringka⁴, przedstawia powstanie, organizację i zasięg dzia-

¹ Na ograniczanie tematyki i profilu „Studiów Warmińskich” do zagadnień ściśle religijnych i pominięcie dziejów najnowszych Kościoła katolickiego na naszym terenie zwracano już niejednokrotnie uwagę. Por. recenzje B. Kozieño-Poklewskiego z poszczególnych tomów zamieszczane na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”.

² Por. artykuł M. Dorawy, *O konserwacji i rekonstrukcji zabytkowych organów z kaplicy zamkowej w Lidzbarku Warmińskim*, Rocznik Olsztyński, t. XI, Olsztyn 1975, ss. 261—278.

³ Artykuł ten pod tytułem *Poczta biskupia na Warmii* publikowano w „Biuletynie Filatelistycznym”, 1973, nr 1/31, ss. 6—12. Obecną wersję uzupełniono — jak podaje bp J. Obląk — materiałem ilustracyjnym (reprodukcja znaczków i kart pocztowych „pierwszego dnia obiegu”, okolicznościowych stempli), streszczeniem w języku niemieckim, uzupełniono też literaturą. Wyjaśniając powyższe Autor nie stara się jednocześnie podać przyczyn, które skłoniły go do przedrukowania swego artykułu.

⁴ *Miscellanea Varmiensa*, Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwum Biskupa, H. 18—22.